

De Hof van Loveren te Baarle-Nassau

door

F. A. BREKELMANS

Een der oudste en in deze streken meest verbreide vormen van grondexploitatie is de hof, in het Latijn meestal *villa* genoemd. Zo bezat de Heer van Breda in 1213 in west-Noord-Brabant reeds twaalf hoven. De stad Breda zelf moet uit een hof zijn voortgekomen. ¹⁾

Binnen een hof, in deze betekenis ook wel domein genoemd bestaat de hof in engere zin. Men noemt deze mansus indominicatus, sala of curtis. Hier stond n.l. het huis van de eigenaar, later veelal bewoond door diens meier. Verder afgelegen boerderijen binnen het domein waren uitgegeven aan lieden, die in een verhouding van persoonlijke afhankelijkheid tot de Heer stonden. Voorts lagen in het domein nog gronden voor gemeenschappelijk gebruik.

Een voorbeeld van een hof in engere zin, die wat haar hoofdgebouw betreft tot in de negentiende eeuw heeft bestaan, is de Hof van Loveren te Baarle. ²⁾

Deze hoeve lag op het gehucht Loveren aan de westzijde van het dubbeldorp Baarle, op het punt waar de Heirstraat op de Ulicotenseweg uitkomt, en was eigendom van Abdis en Kapittel der welbekende Abdij Thorn. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze Hof reeds vóór de 14e eeuw het centrum is geweest der allodiale grondheerlijkheid van die Abdij te Baarle ³⁾. In de archieven duikt deze hof voor het eerst op in 1333 ⁴⁾; nadat op het einde der 15e eeuw de Van Bruheze's dit goed in gebruik kregen, heet het ook wel het Huis of Kasteel Bruheze. Het schijnen n.l. de Van Bruheze's te zijn, die hier een kasteel gesticht hebben. In de tachtigjarige oorlog moet dit in verval zijn geraakt. Het hoofdgebouw is in de tweede helft der 19e eeuw, volgens Juten vóór 1872, afgebroken.

Aanvankelijk moet de hof uitsluitend een agrarisch karakter hebben gehad, maar zoals mede uit de straks te vermelden tekening blijkt is hier later, wellicht in de 15e of 16e eeuw, een gebouw met defensief karakter verrezen.

Het gehucht Loveren te Baarle noemt men wel „een dorp appaert”⁵⁾ De onderlinge ligging der huizen, doch vooral het driehoekig plein met (voormalige) drenk of poel — de Cranepoel — wijzen inderdaad op een afgesloten eenheid in vroeger tijden. Slechts vraagt men zich tot dusver vruchteloos af, waar het kerkelijk centrum van dit dorp geweest moet zijn.⁶⁾

Merkwaardig is ook, dat deze buurt, behoudens de helft der vroegere herberg „De Zwaan”⁷⁾ met naastliggend terrein, geheel behoort tot Baarle onder Nassau. Reeds van oudsher kent men er slechts één hertogse enclave.

De „Hof ten Loven”, zoals men dit complex ook wel noemt, speelde in de tachtigjarige oorlog een strategische rol. Hier legerde in 1581 Haultepenne zijn troepen⁸⁾ bij gelegenheid van de inname van Breda door de Spanjaarden, bekend als „de Furie van Haultepenne” (28 juni 1581).

Omtrent de eigenaren of gebruikers van deze Hof hebben Juten en Van den Broek reeds een en ander medegedeeld.⁹⁾ Daarom moge straks, afgezien van enkele opmerkingen omtrent oudere uitgiften van de Hof, volstaan worden met het aanvullen van enige lacunes in de reeks der eigenaren.

Eigendomsverschuiving.

Het is mogelijk, dat deze Hof reeds bedoeld wordt met de hoeve der abdij te Baarle, waaruit de Abdis van Thorn in 1243 mede een rente verkoopt aan de Heer van Breda.¹⁰⁾ Aangezien elke nadere aanduiding van die hoeve ontbreekt, moeten we hierover in het onzekere blijven. In 1333 verpacht dezelfde Abdis een aantal inkomsten alhier, doch zondert daarvan uit „den pacht van den hove te Loeve te Baerle”.¹¹⁾ Voor het eerst vinden we in 1358 een uitgifte van deze Hof in erfpacht en wel aan Peter Sleypstoc. De

pacht bedroeg 8 zester rogge per jaar, verschijnende op Lichtmis. De vorige „erfpachter” was Hendrik Snellairt. ¹²⁾

Ruim een halve eeuw later — in 1413 — blijkt dezelfde hoeve weer in pacht uitgegeven te worden en wel aan Phylips van der Leck, bastaardzoon van Jan van Polanen. De jaarlijks op te brengen praestatie blijft hetzelfde: 8 zester rogge. Als onderpand voor de betaling van die pacht stelde Phylips „een stuck lands, ghelegen in den acker van Baerle, dye men heytet den So acker”, groot negen lopensaet (1 lopensaet is $\frac{1}{8}$ bunder). ¹³⁾

Van de Van der Leck's is de Hof door vererving gekomen in het geslacht Van Bruheze; van hen op de Van Gent's en van deze op de Van Raveschot's; allen „nobele” geslachten. Gegevens omtrent het transport van de Hof bij vererving of familiedeling ontbreken ons; in ieder geval komt de Hof als zodanig niet voor in het 17e eeuwse leenregister der Abdij ^{13a)}.

Zoals we aanstonds zullen zien, bezitten we eerst vanaf 1642 een nauwkeurige registratie der latere overgangen, waarbij het volgende zeer opmerkelijk is. Alle 17e en 18e eeuwse acten, waarbij de Hof wordt getransporteerd, spreken met geen woord van eigendomsrecht der Abdij; als vanzelfsprekend wordt aangenomen dat de betrokken partijen volledig eigenaar zijn van de Hof. Slechts hebben zij aan de Abdij bepaalde lasten te betalen; een „rente” groot 16 veertelen rog ¹⁴⁾, terwijl het huis zelf onderworpen is aan het na te melden „droit d'auberge”.

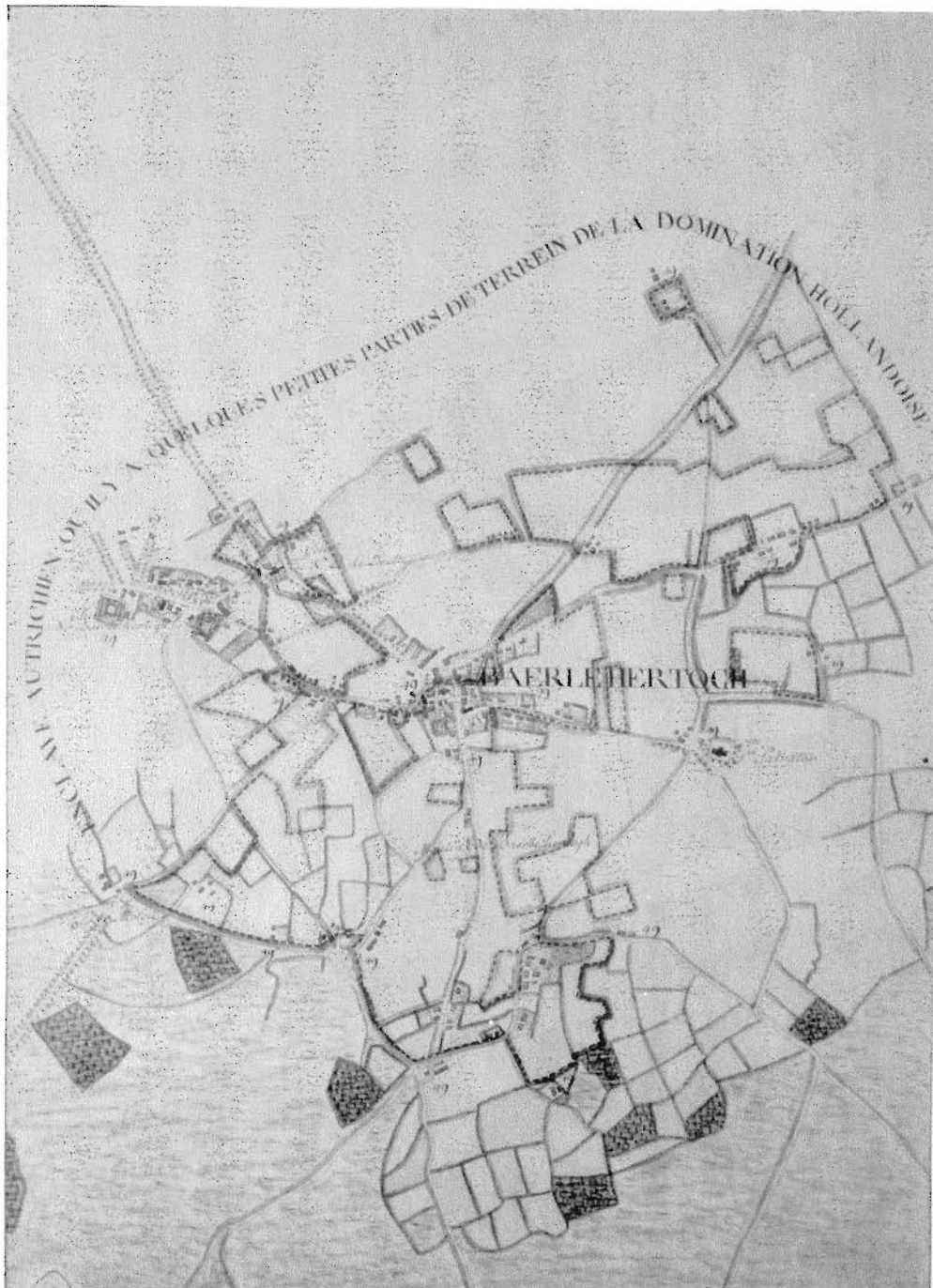
Wat kan men hieruit afleiden? Dat ook bij de Hof van Loveren heeft plaats gevonden het bekende verschijnsel der eigendomsverschuiving. In 1358 en 1413 is het de Abdij, die de Hof in pacht geeft. Zij is de eigenares der hoeve en zij alleen maakt uit, wie over dat goed mag beschikken. Eindigt de pachttermijn, of sterft de „erfpachter”, dan moet een nieuwe uitgifte in pacht geschieden; in elk zodanig geval komt het volledige beschikkingsrecht dus aan Thorn terug. Geleidelijk aan heeft de Abdij nu de hoedanigheid van eigenaar-verpachter verloren. Zij behield slechts het recht op een aantal veertelen rogge en het recht van herberg. Door twee oorzaken kan dit geschied zijn.

De eerste — algemene — oorzaak is het verschijnsel, dat de „tenanciers” van een bepaald goed geworden zijn tot „propriétaires”. Men kan dit tussen de 14e en 16e eeuw overal in west-Europa waarnemen. De gebruikers van de grond werden allengs tot grondeigenaar; hun vroegere eigenaren-pachtheffers daalden tot het niveau van een grondrenteheffer. In het Romeins recht kon een dergelijk verschijnsel niet bestaan volgens de regel „neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse”. Deze eigendomsverschuiving schijnt zich hier te lande dan ook te hebben voltrokken vóór de receptie van het Romeins recht. ¹⁵⁾

De bijzondere oorzaak kan hier gelegen zijn in het feit, dat de pacht van het goed te Loveren ruim twee eeuwen is vererfd in aan elkaar verwante families. Het staat niet vast, zoals we al zagen, dat bij elke overgang in de geslachten Van der Leck, Van Bruheze, Van Gent en Van Raveschot nauwkeurig notitie van de verandering van gebruikers is gehouden. Bij de administratie der Abdij kan also het juiste begrip van Thorn's rechten ten opzichte van de Hof verloren zijn gegaan.

In bepaalde gevallen werd het proces van verschuiving van de eigendom belemmerd: n.l. als de oorspronkelijke bloot-eigenaar een cijnsgerecht bezat. ¹⁶⁾ Dit gerecht had het immers in de hand de rechten op de cijnsplichtige grond precies te registreren. Hoewel Thorn te Baarle een dergelijk gerecht bezat — de aanstonds te noemen Oude Hof — heeft dit de vermindering van de rechten der Abdij niet kunnen tegenhouden.

In verband met hetgeen we straks over nog onbekende eigenaren van de Hof van Loveren zullen vermelden, is het van belang te weten, dat de eigendomsoverdrachten en andere transacties betreffende dit goed geschieden voor schepenen in de Oude Hof van Thorn te Baarle, een instituut, dat tot dusver nog slechts zeer matig de aandacht der historici heeft getrokken. ¹⁷⁾ Dat men de transporten enz. van ons complex niet in de schepenprotocollen van Baarle-Nassau of Baarle-Hertog moet zoeken, volgt uit de bijzondere positie der Thornse goederen te Baarle, welke tot aan de Franse revolutie is gehandhaafd. De Oude Hof was — mogelijk vanaf de

Baarle-Hertog en Baarle-Nassau omstreeks 1775

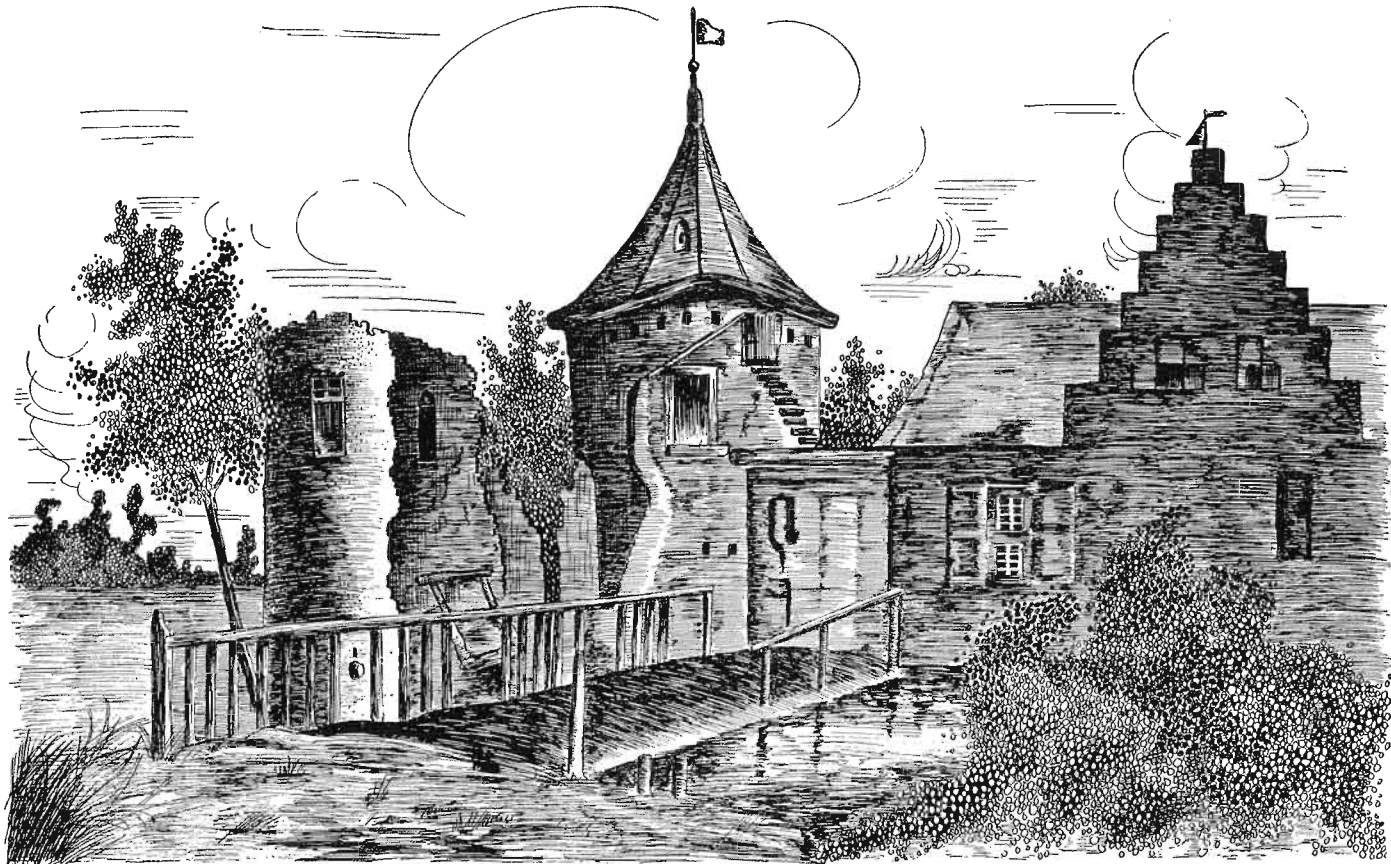
schaal 1 : 11520

Genomen uit de Carte de cabinet des Pays Bas Autrichiens van General Ferraris.

Links boven ziet men het Kasteel Bruheze. - „Cha(teau) de Baerle-Hertogh”.

De stippellijnen geven de grenzen aan van tot Baarle-Hertog behorende percelen.

(Koninklijke Bibliotheek. Brussel. Kaartenkabinet.)

Het Kasteel Bruheze te Baarle-Nassau rond 1870
Naar een zwartkrijttekening van D. L. Schurmans

(Ontleend aan: J. P. H. van den Broek, Bijdragen tot de geschiedenis van Baarle, uitgave W. Bergmans, Tilburg 1947.

vroegere middeleeuwen — het rechtsprekend orgaan voor de horigen en de bezitters van cijnsgoederen der Abdij te Baarle.

Eigenaren.

Juten vermeldt, dat het huis op het einde der 16e eeuw in het bezit was van jhr. Jan van Raveschot. ¹⁸⁾ Deze schijnt slechts voor de helft eigenaar geweest te zijn; de andere helft draagt zijn broer Adolf echter op 24 jan. 1642 aan hem over. Het heet dan: „de hof ofte *vervallen* casteeltken, gestaen ende gelegen alhier tot Baerle”. Nog dezelfde dag droeg jhr. Jan het gehele bezit over aan Sr. Adriaen Verelst, schout van Alphen, Baerle en Chaam en vermoedelijk tevens schout van Baarle-Hertog: en tevens aan Adriaen Henricx van Gilse ¹⁹⁾. Op het einde van 1642 vervreemdden beide heren 340 roeden van het bijbehorende land genaamd „Den Heeshoff”, gelegen in de „De Hese”. ²⁰⁾

Adriaen Verelst behoorde tot de bekende rentmeestersfamilie van die naam. Hij was gehuwd met jkvr. Joanna van Vladeracken, die in het kraambed stierf en hem twaalf kinderen had geschonken.

Het moet Verelst zijn geweest, die het huis heeft herbouwd. Immers bij het volgende transport wordt het bezit omschreven als „seker heerlijk casteeltiën genaempt Bruhese met neder huysinghe schuere, schop, stallinghe, brauhuys, hoy- ende weylanden, daeraen gelegen.”

Verelst stierf op Bruhese op 12 januari 1655. Pastoor van Herdegom zegt van hem, dat hij was „aen een iegelijck in syn leven aengenaem” en dat hij hem als een voorbeeld van deugd beschouwde. Op hem was toepasselijk het bijbelwoord: „melius est nomen bonum quam divitiae multae”. ²¹⁾

Als curator in het sterfhuis van Verelst trad op Jaques van Asten, secretaris in de Oude Hof van Thorn. Samen met de meerderjarige dochters Anna-Helena en Catharina droeg hij 16 aug. 1660 dit bezit over aan Sr. Peeter Willemsen Verlegh, gehuwd met juffrouw Maria Christoffels Houtepen; dit echtpaar woonde toen te Rijen. ²²⁾

Deze lieden hebben nog geen acht jaar geprofiteerd van hun nieuwe woning. Tijdens de pestepidemie in 1665—1667 bezweken beiden aan deze gevreesde ziekte. ²³⁾ Bovendien hadden zij niet het vreedig bezit van „Bruhese” gehad. Immers 31 oktober 1662 deed Sr. Peeter van Beeck beslag leggen op „seeckere omwaterde huysinghe, landthuys, schuere, stallinghe etc., mitsgaeders alle de landeryen, soo saey- als weylanden, beemden ende moeren, toebehoorende d'erffgenaemen van Adriaen Verelst, in zijn leven schouteth van Alphen, Baerle en Chaem.” Het schijnt, dat Verelst geld op dit goed had geleend, of nog schuldig was aan de vroegere mede-eigenaar van Gilse; voor de restitutie ervan moet het pand ook onder Verlegh aansprakelijk zijn gebleven. ²⁴⁾

Ook het echtpaar Verlegh liet kinderen na. Sr. Artus Verlegh ²⁵⁾, schepen te Dongen en Christoffel Houtepen, voogd en toezienner over de wezen, droegen het huis 21 oktober 1671 over aan Abraham Leclercq ²⁶⁾; hij transporteert Bruhese 15 juli 1677 aan Sr. Adriaen van Grinsven. ²⁷⁾

In 1690 woonden hier nog diens weduwe Catharina van Gils met haar kinderen François, Adriaen, Guilliam, Sophie en Cornelia ²⁸⁾. Laatstgenoemde was gehuwd met Cornelius Theodorus van der Putten, die op deze Hof overleed 19 sept. 1716.

Eerst na een en twintig jaren, op 21 februari 1737, transporteert de weduwe Van der Putten voor zich zelf en q.q. het huis c.a. aan de echtelieden Pieter Daniël Hasselaer en Anna van Berchem. Het heet dan: „seecker kasteeltie met de hoeve daeraen gelegen, bestaende in lanthuys, stallingen, schueren en brouwerie, hoven, erve en plantagiën, met hetgeene daer verder aen dependeert”. Het gehele complex was zeven bunder groot (thans bijna 10 H.A.) en onder meer belast met een rente groot zestien veertel rogge per jaar aan de Abdis van Thorn. ²⁹⁾

Een andere zeer oude last, die ook toen nog op deze Hof drukte, was het „droit d'auberge”. De hofgebruiker was namelijk verplicht om bij een bezoek aan de Abdis of van iemand van harentwege hier te stallen de paarden van haar gezelschap, hooi en stro te verstrekken en alle bezoekers onderdak en voeding te verschaf-

fen. Hasselaer heeft deze last, die bijna vier eeuwen bestaan heeft, in 1741 afgekocht ³⁰).

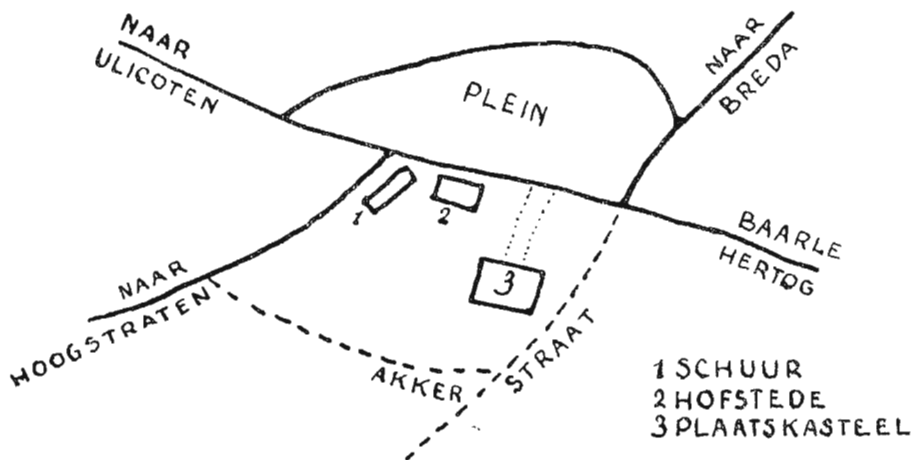
Bij de Hof behoorde nog een „inneem” groot een halve bunder tegenover het huis aan de overkant van de straat bij de Cranepoel en twintig roeden „inneem” op de hoek van de Heirstraat, waarvan althans de eerste cijnsplichtig was aan de Heer van Breda. Eerstgenoemde grond was beplant met eike- en lindebomen.

De echtelieden Hasselaer werden als eigenaar opgevolgd door Kolonel Nicolaas François Baron de Breda, die 31 oktober 1754 de Hof overdeed aan Guilliam Franciscus van Eminga ²⁹). De verdere eigenaren zijn weer bekend.

Afbeeldingen.

Van het huis in zijn oude glorie bestaat géén afbeelding. Volgens Kalf zou in 1738 een tekening zijn gemaakt door De Beyer. Deze is echter niet terug te vinden. Omstreeks 1870 heeft de latere seminarie-professor D. L. Schurmans (1849—1925) ³¹) een zwartkrijt-tekening van de bouwvallen van het kasteeltje gemaakt. Men ziet daarop een tweetal ronde torens, een gescheurde muur en een trapgevel, waarin twee ramen ³²). In 1841 wordt het kasteel beschreven als volgt: „rondom een vierkant binnenplein lage ruime vertrekken; op den hoek van beide vleugels stond een ronde, vooruitspringende toren en het geheel was omringd door een gracht”.

De plattegrond van het gebouw staat duidelijk afgebeeld op het minuutplan van het kadaster, daterend van omstreeks 1832 ³³). Men is dus nog in staat de plaats van het roemruchte kasteel nauwkeurig te bepalen. Wijlen rector Van den Broek, de zo ijverige vorser in Baarle's verleden, heeft nog een versierde paalkop, afkomstig van dit huis, gered. Deze staat nu in de tuin van een boerderij aan de Oordeelsestraat te Baarle-Nassau. Het terrein van „Bruheze” is thans eigendom van de landbouwer Harrie Timmermans.

Situatie van de buurtschap Loveren te Baarle.
 Ontleend aan G. C. A. Juten: Van Bruheze en aanverwante geslachten,
 In Taxandria XLI, uitgave Gebr. Juten te Bergen op Zoom, 1934.

AANTEKENINGEN.

1) Mr. F. F. X. Cerutti e.a. Geschiedenis van Breda (De Middeleeuwen, Tilburg 1952), 31, 36 en 37. Ook de veertiende-eeuwse stad Steenberghe is uit een Hof ontstaan.

2) Een ander voorbeeld is: de Hof te Laer te Zundert; deze lag echter onder Zundert-Hertog en behoorde vóór 1474 niet onder de (lands) heerlijke macht der Heren van Breda.

3) Mr. F. F. X. Cerutti laat op p. 35 van genoemd werk de Thornse Hof te Baarle opklimmen tot de Karolingische tijd. De bekende, uit 815/816 daterende goederenlijst der abdij Lorsch bij Worms noemt als schenking van zekere Baldericus: „in villa *Barla* mansum unum cum huba; in villa *Castra* mansum 1 cum huba”. — Dr. C. R. Hermans, Verzameling van charters en geschiedkundige bescheiden betreffende het land van Ravestein ('s-Hertogenbosch 1850), I, 48 noten 5 en 6 wil onder Barla ons Baarle en onder Castra misschien Casterlee, een gehucht van dit dorp, verstaan.

Indien die veronderstelling juist is, bestond dus reeds inderdaad in de negende eeuw een hoeve te Baarle. — Voor een recente uitgave van bovengenoemde goederenlijst zie K. Glöckner, Codex Laurishamensis I. Darmstadt 1929.

4) J. Habets, de Archieven van het kapittel der hoogadellijke rijksabdij Thorn I ('s-Gravenhage 1889) no. 167. Rijksarchief 's-Hertogenbosch, Commissie van Breda no. 204, fol. 17v en 18r.

5) J. P. H. van den Broek. Bijdragen tot de geschiedenis van Baarle (Tilburg 1947), 259 noot 278. Vgl. ook het schetsje t.o. pag. 48 en de schets in Taxandria XLI, t.o. pag. 72.

- 6) Vgl. hierover het zeer interessante artikel van C. Kramer, De Sint Salvator-kapel te Baarle-Nassau, in Brabants Heem III (1951), 4—20, vooral noot 38.
- 7) Cfr. over dat huis: Van den Broek, a.w. 32 en 126; Gemeente-archief Breda, R Breda 786, fol. 45r en 67r. Hugo de Groot zou volgens de volksoverlevering hier hebben vertoefd in 1621 na zijn ontvluchting uit Loevestein.
- 8) Jos Lefèvre, Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays Bas. 2me partie tome II (1580—1584), Brussel 1953, no. 350. Parma spreekt in een brief van 8 juli 1581 van „le châtelet de Baerle”, het was toen ontruimd door Haultepenne.
- 9) G. C. A. Juten, Van Bruhese en aanverwante geslachten. Bredasche tak, in Taxandria XLI, 74—75; Van den Broek, a.w. 108—111; 247.
- 10) Habets, a.w. no. 19; Het origineel in Rijksarchief Maastricht, Collectie aanwinsten 1936 no. 608. De abdis loste deze rente af in april 1277. Cfr. Habets I no. 53 en Mr. A. G. Kleyn, Geschiedenis van het Land en de Heeren van Breda (Breda 1861), 151—152.
- 11) a.w. no. 167.
- 12) a.w. no. 226.
- 13) a.w. no. 295; Rijksarchief Maastricht, Collectie aanwinsten 1936 no. 622. Van der Leck spreekt van „hueren hoeft tot Baerle, dye men heytet te Loven”. De tekst bij Habets wemelt van fouten.
- 13a) Rijksarchief 's-Hertogenbosch, Commissie van Breda no. 204. Leenboek van Gilze, Ginneken, Baerle, Etten, Hilvarenbeek etc.
- 14) De helft van de bovenvermelde 8 zester rogge. 1 zester is vier veertel. De veertel was in 1812 identiek met 86, 84 L. Cfr. P. Scherft in jaarboek Oranjeboom V (1952), 78.
- 15) Deze uiteenzetting ontleend aan: A. S. de Blécourt en H. F. W. D. Fischer, Kort begrip van het Oud-Vaderlands Burgerlijk Recht (Groningen 1950 ⁶⁾, 177—178, alwaar opgave van andere litteratuur. Grondrente wordt op pag. 197 aldaar gedefinieerd als „het zakelijk recht, krachtens hetwelk de eigenaar van een onroerend goed verplicht is periodiek, meestal jaarlijks, zeker bedrag aan de grondrenteheffer te betalen, welke last uitsluitend en ondeelbaar drukt op dat goed en op elk onderdeel ervan voor het geheel”.
- 16) De Blécourt, a.w., 178.
- 17) Th. E. van Goor, Beschrijving der Stadt en Lande van Breda ('s-Gravenhage 1744), 374, is een der weinigen, die hierover spreken. Deze Oude Hof hield zich tevens bezig met de cijnsgoederen van Thorn te Chaam, Alfien, Goirle, Weelde en Merksplas. Niet steeds schijnt de Oude Hof zich met de Thornse bezittingen te Baarle in te laten. In de hoger genoemde acte van 29 Sep. 1413 (noot 13) spreekt men van rechten, door de presentiemeester der abdij uit de Hof van Loveren verkregen „ghelyck der *schepenen* bryeff van *Baarle* begryept ende inhoudt.”
- 18) Taxandria XLI, 76.
- 19) Gemeente-archief Turnhout, Dossier Baarle. Protocol van de Oude Hof van Thorn te Baarle 1577—1709, fol. 93r.
- 20) a.p. fol. 94r.
- 21) Van den Broek, a.w., 215. Nadere gegevens betreffende het geslacht Verelst hoop ik binnenkort te publiceren in de Brabantse Leeuw.
- 22) Gem. archief Turnhout, a.p. fol. 105v—106v. Vergelijk nog acten van 24 en 28 aug. 1665 op fol. 116v en 123r en Gemeente-archief Breda, Notariële archieven no. 142, fol. 303r—304v.
- 23) Taxandria XLI, 76.
- 24) Gem. archief Turnhout, a.p. fol. 15r.

²⁵⁾ Bij Van den Broek, a.w., 110 wordt hij abusievelijk Arthur Verlegh genoemd en zijn qualiteit van voogd verzwegen.

²⁶⁾ Gem. archief Turnhout, a.p. fol. 128r en Habets, a.w. II, ('s-Gravenhage 1899), 512.

²⁷⁾ Gem. archief Turnhout, a.p. fol. 135v. In de Grote of O. L. V. Kerk te Breda bevindt zich de grafzerk van de familie Leclercq, waarop o.a. vermeld Abraham Leclercq Nicasiussoone capiteyn en schepen te Breda, die overleed 26 dec. 1680. (De Grafzerken in de Groote of O. L. V. Kerk te Breda, 32).

²⁸⁾ Rijksarchief 's-Hertogenbosch, Commissie van Breda no. 204, fol. 85v acte 7 aug. 1690. De acte van die datum, voor schepenen van Baarle-Nassau gepasseerd, bevat tevens bepalingen omtrent na te melden recht van herberg.

²⁹⁾ Rijksarchief Antwerpen, Gemeente-archief Baarle-Hertog no. 91. Zoals boven vermeld bedroeg de rente oorspronkelijk 8 zester (is 32 veertel) rogge. Door halvering van het hofgebied kan b.v. de rente over twee betalers zijn verdeeld.

³⁰⁾ Habets, a.w. II no. 1309. Cfr. over het recht van herberg E. Heringa, Tijnsen op de veluwe (Den Haag 1931), 53.

Een soortgelijke last drukte op het huis der abdij in de Kraanstraat te Breda, de „Herberge van Thorn". Dit servituut werd gevestigd bij verkoop van het Huis op het einde der 15e eeuw. Aldus Pater Placidus O.M. Cap. in Geschiedenis van Breda, 159.

³¹⁾ Laatstelijk pastoor van het Begijnhof te Mechelen.

³²⁾ J. Kalf, De monumenten in de voormalige Baronie van Breda (1912), 14. Naar de tekening van Schurmans is een aquarel gemaakt door mevrouw Slager van Gilse, waarvan men een reproductie aantreft in Taxandria XLI, t.o. pag. 72. Van den Broek geeft een afbeelding t.o. pag. 64 van zijn meergenoemd werk. De zwartkrijttekening was destijds nog in het bezit van de heer Jos. Schurmans, eregemeentesecretaris van Baarle-Hertog aldaar.

³³⁾ Bureau van het kadaster te Breda. Minuutplan Baarle-Nassau (ao. 1832) sectie H no. 279 (omringde tuin?) en 280 (kasteel). Hierachter lag de Weiheining.